

ta díla se týkají posledního velkého antického historika, jenž k sobě strhuje stále větší pozornost historické i filologické vědy.

Ačkoli J. Fontaine označil Camusovu studii spíše za esej než syntézu, je přesto celá monografie připravena precizně vědecky a náležitě podepřena prameny. Metodologicky je ovšem na celé práci patrná autorova menší zkušenost, neboť nevychází z analýzy pozdní římské společnosti ve IV. století n. l., nýbrž zaměřuje se namnoze jen na otázku, jak se tato společnost jevila Ammianu Marcellinovi. Autor sice v první části knihy (str. 23—99) pojednává o Ammianově kulturním prostředí, ve kterém vyrůstal a vzdělával se a ve kterém se také utvářel jeho občanský charakter i novoplatonsky laděný světový názor; ale i toto prostředí je Camusem dokumentováno převážně jen tím, jak je viděl sám Ammianus.

Camus se dosti detailně zaměřuje na kulturní život v syrské Antiochii (str. 29—50), v níž se Ammianus narodil i vyrostl a v níž pak asi ještě patnáct let žil a studoval, když po Julianově smrti odešel z důstojnické služby. Ale málo již autor využil Ammianovy 6. kapitoly v jeho XIV. knize, z níž lze vysoudit, jak se antiochijskému váženému občanovi dostalo — když se přestěhoval natrvalo do Říma — ve Věčném městě sice zprvu vřidného přijetí, ale jak se v následujícím období cítil prezíran některými pyšnými římskými senátory. Teprve jeho historické dílo mu zřejmě otevřelo domy vznešených i bohatých Starořímanů, mezi nimiž zaujímal čelné postavení Symmachus. Jeho dopis IX 110 proto Camus otiskuje v latinském znění i s francouzským překladem (str. 271—273) ještě před listem Libaniovým, ačkoli zůstává nejisté, zda byl tím anonymním historikem, kterému Symmachus svůj dopis adresoval, právě Ammianus. Libaniův dopis určený „Marcellinovi“ a napsaný r. 392 (ve Foersterové edici čís. 1063; jeho francouzský překlad je spolu s řeckým originálem otiskán na str. 277—279) však mimo jakoukoli pochybnost dosvědčuje, že se Ammianu Marcellinovi dostávalo tehdy v Římě, už jako uznávanému historikovi, velkých poct.

Kromě tohoto cenného Libaniova údaje známe téměř všechno, co víme o Ammianově životě, od Ammiana samého. On sám totiž o sobě často mluví jako o očitém svědku některých významných událostí, a téměř každý oddíl jeho díla má na sobě pečet jeho etického hodnocení vylíčených jevů i jeho ideologického zaměření. Ammianus nebyl totiž neosobním pozorovatelem toho, co se dalo kolem něho, nýbrž uvědomoval si často kazy v lidské povaze i společenských poměrech, a proto je nezdířka podroboval kritice. A právě z těchto kritických soudů, mravokárných úvah i historických příkladů se vynořuje jeho politické přesvědčení či „morální ideál“, jak je nadepsána druhá část Camusovy monografie (str. 103—129). Samého autora však nejvíce upoutalo Ammianovo náboženské smýšlení, jeho představy o nebeském bohu, jeho názory o duši, osudu, prozíravosti i svobodném lidském rozhodování, o kultu, mýtech i věštění; a tomu všemu věnoval ve své práci nejdelší oddíl (str. 133—264), v němž nechybí ani Ammianův vztah k mystické moci panovníkové a ke křesťanství. Leccos by si tu jistě zasloužil mnohem zevrubnějšího rozboru a začlenění do širších souvislostí, ale autor se zřejmě k řešení této problematiky již nedostal. A tak v knížce zůstala jaksi stranou i otázka, pokud může být Ammianus pokládán za samostatného myslitele a pokud jen opakuje názory, jimž se učil ve škole a jež pak vlastní čtenbou dále prohloubil.

Jakkoli je zřejmé, že Ammianus-historik převyšuje vysoce Ammiana-rádoabyfilosofa, přece není celá pilná Camusova práce bez hlubšího smyslu. Ten tkví v tom, že se čtenářům půvabně upravené knížky umožňuje nahlédnout do Ammianova nitra a že se tak lépe připraví na čtení samého Ammianova díla. Takto chápal, jak se zdá, Camusovu práci i J. Fontaine, neboť nepokládal, když vydal r. 1968 první díl Ammianových Dějin, za nutné rozšířit podstatně Galletierovu předmluvu, jež v tomto směru zůstává mnoho dlužna; ale zato v úvodu ke svým poznámkám upozornil na Camusovu knížku jako na východisko k osvětlení Ammianovy osobnosti.

Josef Češka

*Michael Avi Yonah, Geschichte der Juden in Zeitalter des Talmud in den Tagen von Rom und Byzanz. Studia Judaica hgg. von E. L. Ehrlich, Basel, Band II. Walter de Gruyter & Co. Berlin 1962. 290 S., 4 Karten, DM 38.—.*

Dem Autoren gehört der tiefste Dank aller klassische Philologen, die sich mit der wirtschaftlichen und politischen Geschichte der römischen Provinzen befassen. Früher konnte man nur Schürers Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi benützen (s. den kurzen Überblick über Handel und Industrie, II S. 67 ff.). M. Rostovtzeff in seinem umfangreichen Werk schildert vor allem ägyptische Verhältnisse und was Palästina betrifft, kann er nach kurzem Expose nur konstatieren: „Es wäre der Mühe wert, das gesammte Material zu diesem Thema, auch das aus dem Talmud, zu sammeln!“ (Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich II, 1930, S. 287).

Mehr als nach 30 Jahre erscheint das Werk des Spezialforschers in der geschichtlichen „Periode der Mischna und des Talmud“ Professoren der Hebräischen Universität zu Jerusalem M. Avi-Yonah, welches nicht nur das gesammte Material zur Darlegung der wirtschaftlich-politischen Verhältnisse im römisch-byzantinischen Palästina aus dem rabbinischen Schrifttum gesammelt hatte, aber auch meisterhaft auf dem Grund dieses Materials den großzügigen Entwurf der fünfzehnjährigen jüdischen Geschichte in 12 Kapiteln umgerissen hat.

M. Avi-Yonah beginnt seine Darlegung vom Jahre 140 n. Chr. an — vom politischen Markstein für weitere Entwicklung Palästinas, d. h. von der Versammlung in Uscha der Rabbiner, welche den zweiten Krieg mit Rom und hadrianische Verfolgung überlebt haben — die frühere Geschehnisse werden nur skizziert (S. 1—15). In S. 14 möchte man gern von der Tätigkeit des Lusius Quietus in Mesopotamien und Judäa (im Zusammenhang mit der Erwähnung der jüdischen Aufstände zur Zeit Trajans in Ägypten und Zypern) lesen.

Drei Anfangskapitel (S. 16—84) befassen sich mit politischer und wirtschaftlicher Lage Palästinas nach dem Bar-Kochba-Krieg bis zum Ausbruch der großen Weltkrise (von der Zeit des Antrittes des Commodus im J. 181). In S. 38 ff. auf dem Grund der gesammelten Quellen bei S. Krauss, Antoninus und Rabbi, Wien 1910, werden interessante Zusammenhänge zwischen Rom und Palästina erörtert. Im zweiten Kapitel erwartete man irgendwo die Erwähnung des „imperium maius“ des Avidius Cassius (166—175), welches sich auf das ganze römische Orient, einschließlich Palästina, erstreckte.

In S. 73 wird die Verbreitung der griechischen Sprache unter den Juden Palästinas nach S. Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, New York 1942, geschildert. Lieberman lag fern die rabbinische Graecitas, was die Phonologie und Aussprache betrifft, zu präzisieren. Was in S. Krauss Lehnwörtern zu finden ist, entspricht schon nicht mehr den modernen Ansprüchen. Es würde also ganz angeeignet, obwohl diese Problematik im Zentrum der Aufmerksamkeit unseres Autoren nicht steht, mindestens in Hauptzügen wichtigste phonologische Besonderheiten dieser Graecitas umzureißen, damit man einen Vergleich mit damaligem Griechisch Ägyptens und Kleinasien machen könne.

Großer Teil des Buches wird der politisch-wirtschaftlichen Krise der ganzen römischen Welt (mit Ausnahme vielleicht Britanniens) gewidmet (S. 85—134). Der Schilderung der politisch-wirtschaftlichen Krise in Palästina gehen allgemeine Betrachtungen von der Art der Weltkrise voran. Sehr interessant sind die Belege für den Rückgang der Verehrung Roms und Kaiser, die Eingliederung ins römische Reich seitens aller römischen Provinzialen immer symbolisierte (S. 89—90). Bei der Schilderung der Inflation (S. 102—105) werden nicht erwähnt die Caracallas Ersetzung des „denarius“ durch den „Antoninianus“ (s. Denar und Antoninianus im 3. Jh., A. Cesano bei de Ruggiero *Diz. eprg.* III Sp. 1624 ff.) sowie die Versuche der Kaiser Claudius II. Gothicus (268—270) und Aurelianus (270—275) durch die neue Währung die Währungsentwertung zu verhindern.

Talmudische Belege für das unglaubliche Aufsteigen der Preise für Waren des täglichen Bedarfs (z. B. der Kleider) sind analog den ägyptischen Verhältnissen. Vgl. bekannte Beispiele der Steigerung des ursprünglich in 1. und 2. Jh. festen Weizenpreises (im 3. Jh. unter Diocletian 1 artaba kostete schließlich 120.000 Drachmen!). Auch mehrere Äußerungen des Patriarchen Juda I. über die Verdoppelung der Arbeitslöhne finden ihre Parallelen in den ägyptischen Papyri (diese Steigerung war natürliche Folge der fortwährend steigenden Kornpreises).

Im zweiten Teil des Buches wird vor allem die Problematik der Auseinandersetzung des jüdischen Volkes mit der neuen Lage, welche in der Palästina sich geschaffen hatte — schon vor der Zeit Konstantins des Großen hat das Christentum in Palästina den Vorrang gewonnen und Konstantins jüdische Gesetzgebung hat diesen Prozess beendet (Kap. VI—VII). Im Kapitel VIII wird das kurze und interessante Intermezzo der jüdischen Geschichte geschildert — der Wiederaufbau des Tempels und seine Unterbrechung unter Julian Apostates. Hier sind sehr wertvolle chronologische Verbesserungen dieser Ereignisse zu finden. Neue jüdische Gesetzgebungen erscheinen unter Theodosius I. und Justinian (Kap. IX und XI).

Die jüdische Herrschaft über Jerusalem (614—617) während der Zeit der persischen Eroberung ist der letzte, völlig mißgelungene Versuch der Juden ein jüdisches Gemeinwesen um Jerusalem aufzubauen. Die byzantinische Herrschaft wird wieder hergestellt (629) und in März/April 638 ergibt sich Jerusalem dem Kalifen Omar (Kap. XII).

In die deutsche Übersetzung sind kleine Druckfehler unterlaufen, so in S. 16 Antonius Pius anstatt Antoninus Pius; S. 41 der Tod des Severus Alexander 225 anstatt 235; S. 85 der Aufstieg Diocletians 294 anstatt 284; S. 125 Shapur anstatt Schapur (wie in S. 260 und im Register S. 289).